

LÜHIDALT

Marju Kõivupuu. Eesti põrgute lood. Põrgu pärimuses ja maastikul. Tallinn: Varrak, 2021. 215 lk.

Teost sirvides tekib küsimus, millest see on: kas rahvapärasest põrgukujutelmast, vanapaganapärimusest, põrgu või kuradi nime kandvaist paikadest või üldisemalt koobastest? Kõigest on juttu natuke. Sissejuhatuses mainib autor raamatu idee sünnipaigana Tori põrgut ehk Pärnu jõe liivakivikaldas asuvat koobast (lk 8). Seega võib raamatut vast kõige julgemalt pidada kultuurilooliste koobaste teejuhiks. Ühtekokku on autor kirjeldanud 22 loodusobjekti, mida on nimetatud põrguks ja/või millel on seos vanapaganapärimusega. Raamatut läbibki pärimuses levinud motiiv, et koopad on vanapagana (põrguliste, tontide, vanajuuda, vanatikõ vms) elupaigaks. Ent nimekirja on kaasatud üksikuid muid vanapaganapärimusega seotud paiku, nagu Paganamaa ja Karujärv.

Iga paiga kohta annab autor loodus-, aja- ja kultuuriloolise ülevaate, mida ilmestavad nii pärimus- kui ka aja- ja ilukirjanduslike tekstide katked. Väärtuslikud on ajaloolised fotod (sh nüüdseks hävinud objektidest). Tuntuim ja ka rikkalikuma pärimusega on kahtlemata Tori põrgu. Omaette pärimusmaastiku moodustavad üksteise lähedal asuvad Mäkiste põrgu, Loodi ehk Paistu põrguorg, Koodi ja Öisu põrguorg, kus elanud vanapaganad on omavahel läbi käinud, näiteks pildudes koobaste vahel ühisomandis olevat leivalabidat. Ent vanapagan on koobastes pidanud ka kõrtsi ja sepikoda.

Koopaid leidub Eestis küllaltki vähe, nii pole ime, et nad tõmbavad ligi salapäraseid lugusid, on rahvasuus omandanud kurjakuulutava nime või pälvinud kirjanike tähelepanu (Mäkiste põrgu on tuntud

Kitzbergi Maimu koopana). Omamoodi on muna-või-kana küsimus, kas vanapagan elab koopas seetõttu, et seda nimetatakse põrguks, või nimetatakse koobast põrguks seal elava vanapagana tõttu. Mõne põrgu seos vanapaganaga pole päris üheselt selge – autor möönab näiteks, et Koorküla Põrguhauda pole peetud vanapagana eluasemeks ning et Matu põrgu olla praegu suisa looduslik pühapaik (mõlemat väidet tasuks kontrollida). Ilumetsa Põrguhaia (meteoriidikraatri) ja Viimsi Kuradikoopa seos allilma ja selle asukatega jääb pigem nime tasemele. Samal ajal ilmestab raamat tõsiasja, et kohapärimus on muutuv, see võib liikuda paigast paika. Kurioosse seigana on ära toodud Kallaste pangaga seonduv vanapagana sepikoja lugu: ilmselt on rahvaluulekogude laiem kättesaadavus kaasa aidanud, et Hiiumaa Kallaste kohta käiv pärimus on nüüd hakanud väärindama Peipsi-äärse Kallaste paljandit (lk 180). „Põnevad kohalood põlistavad paiku, muudavad nad huvi- ja vaatamisväärseks” (lk 207) – isegi siis, kui objektid ise on peaaegu hävinenud, nagu eelmainitud Tori põrgu, aga ka Koorküla või Helme koopad, mis on varem olnud oma ruumikuses aukartust äratavad.

Olgugi et raamatu koostamise printsiip pole põhjani selge ja esitatud teave ei puutu mitte alati pealkirjas deklareeritud teemasse, pakub raamat paikade kohta põnevat infot ja aitab mõtestada laiemalt eripäraste maastikuobjektide tähendust nii varasemas kui ka tänapäeva Eesti kultuuris. Sissejuhatavasse peatükki on Kõivupuu kaasanud 1921. aasta tekstikillu, mis suunab õppivat noorsugu külastama suvisel ajal koopaid, sest need on „meie üksluise kodumaa haruldasemad nähted” (lk 28). Kahtlemata suunab Kõivupuu raamat sedasama tegema.

V. S.